

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.2.2.10>

TIPOLOGIA MĘSKOŚCI W TWÓRCZOŚCI POETYCKIEJ O. LIATURYNSKOI

Oleksandr Shaboldov

aspirant Katedry Literatury Ukrainńskiej

Institucji państwowej „Ługański Uniwersytet Narodowy imienia Tarasa Szewczenki” (Starobielsk, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-0667-2038

e-mail: scandersand@gmail.com

Adnotacja. W artykule przeanalizowano i sklasyfikowano przejawy męskości w twórczości poetyckiej O. Liaturynskoi. Podczas badania zastosowano różne metody, w tym analizę opisową, historyczno-biograficzną, porównawczą, historyczną, archetypową i tekstualną, elementy pracowni męskich i tym podobne. W procesie badawczym ustalono, że twórczość O. Liaturynskoi jest zdominowana przez męskość rycerską lub hegemoniczną. Jednocześnie przedstawiono w niej także alternatywne typy męskości: męskość duchowa, męskość rzemieślnika itp. Wraz z różnymi rodzajami męskości w pracach pisarki przedstawiono sytuacje kryzysu męskości, co przejawia się w niezdolności podmiotu męskości do pełnienia tradycyjnych stereotypowych ról. Wykazano, że kultywowanie hegemonicznej męskości jest bezpośrednio związane z ideowymi postawami na tworzenie heroicznego mitu narodowego, podczas gdy zarys kryzysu męskości wynika głównie z okoliczności historyczno-biograficznych. Studium problematyki płci w twórczości wybitnego przedstawiciela „Szkoły Praskiej”. O. Liaturynskoi pozwalają stworzyć pełniejszy obraz tego zjawiska i ukraińskiego mitu narodowego i wymagają kontynuacji i pogłębienia.

Słowa kluczowe: płeć, stereotyp płci, kryzys tożsamości, męskość, symbol, archetyp, idea narodowa.

TIPOLOGY OF MASCULINITY IN THE POETIC WORKS OF O. LIATURYNSKA

Oleksandr Shaboldov

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Literature

Luhansk Taras Shevchenko National University (Starobilsk, Luhansk region, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-0667-2038

e-mail: scandersand@gmail.com

Abstract. The article analyzes and classifies the manifestations of masculinity in the poetic works of O. Liaturynska. The research uses various methods, including descriptive, historical-biographical, comparative-historical, archetypal and textual analysis, elements of masculine studies, etc. In the course of the research it was established that chivalrous, or hegemonic, masculinity dominates in O. Liaturynska's works. At the same time, it presents alternative types of masculinity: spiritual masculinity, artisan masculinity, etc. Along with different types of masculinity, the writer's works depict situations of the crisis of masculinity, which is manifested in the inability of the masculine subject to perform traditional stereotypical roles. It is shown that the cultivation of hegemonic masculinity is directly related to the ideological guidelines for the heroic national myth creation, while the depiction of the crisis of masculinity is due mainly to historical and biographical circumstances. Studies of gender issues in the work of the prominent representative of the «Prague School» O. Liaturynska allow us to form a more complete picture of this phenomenon and the Ukrainian national myth and need to be continued and deepened.

Key words: gender, gender stereotype, identity crisis, masculinity, symbol, archetype, national idea.

ТИПОЛОГІЯ МАСКУЛІННОСТІ В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ О. ЛЯТУРИНСЬКОЇ

Олександр Шаболдов

аспірант кафедри української літератури

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

(Старобільськ, Луганська область, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-0667-2038

e-mail: scandersand@gmail.com

Анотація. У статті проаналізовано та класифіковано вияви маскулінності в поетичній творчості О. Лятуринської. Під час дослідження використано різні методи, зокрема, описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний, архетипний і текстуальний аналіз, елементи маскулінних студій тощо. У процесі дослідження встановлено, що у творчості О. Лятуринської домінує лицарська, або гегемонна, маскулінність. Водночас у ній представлені й альтернативні типи маскулінності: духовна маскулінність, маскулінність ремісника тощо. Поряд із різними типами маскулінності у творах письменниці змальовані ситуації кризи маскулінності, яка виявляється у нездатності маскулінного суб'єкта виконувати традиційні стереотипні ролі. Показано, що культивування гегемонної маскулінності безпосередньо пов'язано з ідейними настановами на творення героїчного національ-

ного міфу, тоді як змалювання кризи маскулінності зумовлено переважно історико-біографічними обставинами. Дослідження гендерної проблематики у творчості видатного представниці «Празької школи» О. Лятуринської дозволяють сформувати більш повну картину цього феномену та українського національного міфу і потребують продовження та поглиблення.

Ключові слова: гендер, гендерний стереотип, криза ідентичності, маскулінність, символ, архетип, національна ідея.

Вступ. Цікавим феноменом в українському літературному процесі ХХ ст. є «Празька школа». Її представники в умовах бездержавності й еміграції намагалися знайти відповіді на болючі історичні питання та підготувати націю до подальших випробувань. Актуальність проблем осмислення української історії, розбудови сучасної української держави посилює інтерес до вивчення творчої спадщини митців, що стояли на державницьких позиціях, зокрема митців «Празької школи». Однією з найяскравіших та найоригінальніших представниць цього мистецького феномену є О. Лятуринська. Серед дослідників її творчості в діаспорі Ю. Шерех, Ю. Лавріненко, М. Оглоблин-Глобенко, Ю. Бойко тощо. В Україні творчість О. Лятуринської досліджується в роботах Т. Левчук, Н. Анісімової, Г. Чернихівського тощо. При цьому проблеми маскулінності та фемінності у творчості поетки висвітлювалися тільки епізодично. Дослідження проблем маскулінності у сучасному українському літературознавстві пов'язано з роботами В. Агєєвої, О. Башкирової, Т. Бурейчак, Т. Гундорової, О. Забужко, Н. Зборовської тощо. Серед іноземних дослідників помітний внесок у вивчення цих проблем зробили Дж. Галберстам, І. Кон, А. Матусьяк, Дж. Нейджел тощо.

Основна частина. Метою розвідки є аналіз виявів маскулінності в поетичній творчості О. Лятуринської шляхом ідентифікації різних типів маскулінності, дослідження їхнього зв'язку з ідейними настановами та світоглядом поетки.

Під час дослідження використано такі **методи:** описовий, історико-біографічний, порівняльно-історичний (для порівняння різних типів маскулінності), архетипний і текстуральний аналіз (визначення символічного значення художніх образів) та елементи маскулінних студій (дослідження маскулінності як гендеру, відповідності її проявів наявним у суспільстві гендерним стереотипам), стилістичний, міфоаналіз тощо.

Досліджуючи творчість представників «Празької школи», до яких належала О. Лятуринська, Ю. Мариненко відзначав, що «інтенсивне осмислення уроків національно-визвольної революції сприяло актуалізації в середовищі літературної молоді націєтворчої, мобілізаційної функції художньої творчості» (Мариненко, 2014: 7). Своїм головним завданням митці бачили формування героїчного національного міфу, який підготував би український народ до боротьби за свою державу. У статті «Націоналістична культура» 1940 р. О. Ольжич обґрунтував ті засади, на яких будувалася творчість «Празької школи» міжвоєнного періоду: «Націоналістична культура є повноцінна, цебто позбавлена негативних складників народної психіки й традиції, героїчно визначена національна культура» (Ольжич, 2010: 144). Природність для українців саме такої культури, на думку О. Ольжича, впливала з провідної національної ідеї, що визначала український національний характер: «Провідною ідеєю українського народу від світанку віків є Ідея Слави – тобто безгладна цінність героїчного повнення призначення людини. Це «іскати собі чти, а князю слави» – «Слова о полку Ігоревім», «Князем слава і дружині, аминь!» (Ольжич, 2010: 145). Ця ідея маскулінна за своєю природою, адже Джоан Нейджел стверджує, що «такі терміни, як честь, патріотизм, легковажність, хоробрість і почуття обов'язку, нелегко назвати тільки маскуліністичними або тільки націоналістичними, адже вони безпосередньо стосуються і нації, і чоловічої звитяги» (Нейджел, 2003: 83).

М. Ільницький назвав ідейну наснаженість митців «Празької школи» крайністю, що «підпорядковувалась ідеї державницького чину, яка теж обмежувала свободу митця» (Ільницький, 1995: 102). Ця підпорядкованість визначає тематику й образність багатьох творів О. Лятуринської, що увійшли до перших збірок «Гусла» (1938) та «Князя емаль» (1941). Вона не є силуваною, адже, як зазначав Є. Маланюк, «якщо б Ольга чи Ярославна писали вірші, то ті вірші й були б поезіями Оксани Лятуринської» (Маланюк, 1983: 75).

Потреба творення героїчного національного міфу зумовлює звернення до образів національних героїв, оскільки «обґрунтування нового національного дискурсу часто включає в себе реферування до національних героїв, які проєктують ідею сили та непереможності для всієї нації та закладають підґрунтя для колективних ідентичностей і суспільної системи цінностей» (Бурейчак, 2014: 52). Таких героїв О. Лятуринська вбачає в княжій та козацькій добі української історії. Пантеон національних героїв княжої доби подає вірш «Важкі киреї, золоті...»: «Олег. Ольгович Ярослав. Як не пізнати Святослава? Щит ясний – сонце, очі – став, а обіч його – ратна слава. Роман. Данило. Осьмомисл» (Лятуринська, 1983: 82). Зауважимо також образ «ратної слави» обіч Святослава, який перегукується із проголошеною О. Ольжичем українською національною ідеєю. Образ Святослава, певно, найбільш шанованого О. Лятуринською з-поміж київських князів, виступає і в поезії «Перуне, освяти мечі!» з циклу «Святославичі»: «Іде! Іде! І з-під копит вогонь і пил. Побідная тремтить Ітиль. Царгороде, тремти! Тремти, Дунаю, Волго! Іде, іде син Ольги» (Лятуринська, 1983: 85).

Іншим символом непереможності виступає князь галицько-волинський Роман Мстиславич. Поетка щедро наділяє його маскуліністичними чеснотами: «...Кидавсь, наче лев, Мстиславич, сміливий, як тур... – Хто це гонить вражі лави? Хто це креше мур?», «Як орел, був зіркоокий, а лихий, як рись...», «В князя й рученька залізна, калена в боях!» (Лятуринська, 1983: 350–352) І знову звучить ідея Слави як вищої цінності, що дає людині безсмертя: «Все у пісні невмирущій князь Роман живе» (Лятуринська, 1983: 352).

Та не тільки переможцям відкритий шлях до пантеону героїв О. Лятуринської. Є там місце й для князів Святославичів зі «Слова о полку Ігоревім». Цей твір посідає важливе місце у творенні героїчного національного

міфу «Празької школи», адже його проблематика й погляди автора суголосні шуканням та ідейним настановам поетів-пражан, а саме «Слово...» стає елементом цього міфу, підтвердженням давності української героїчної національної традиції та невичерпним джерелом образів та алюзій. Важливу роль відіграє «Слово о полку Ігоревім» і у творчості О. Лятуринської. Низка її поезій, зокрема цикл «Святославичі», пов'язані з ним тематично. Так, у поезії «Недобрес вище Див» авторка по-новому інтерпретує епізод давнього епосу, відтворюючи вагання й сумніви князя Ігоря, викликані лихими знаменнями: «А сурми сурмлять войовниче. Степ майорить і кличе, кличе. Іти за Дін чи не іти шоломом зачерпнуть води? Схрестити меч свій харалужний на поклик бойовий і тужний? Ануж не буде вороття?» (Лятуринська, 1983: 83) Відповідь на це гамлетівське питання однозначна, адже князь Ігор є носієм героїчної маскулінності воїна, тож вагання є лиш коротким епізодом. Бойовий поклик степу переважає обережність і страхи за власну долю, адже понад життя є ідея Слави, що лиш вона може чоловіка увічнити. І дуже показово звучить останній рядок поезії: «І Див кричить, коня лякає» (Лятуринська, 1983: 83). Навіть надприродні сили не здатні злякати хороброго воїна, а лиш тільки й можуть, що лякати його коня.

Значно менше симпатій поетки здобуває Ярослав Мудрий і, що цікаво, зовсім уже побіжно згадується Володимир Великий, навіть не сам князь, а тільки його знак, що є символом минулої величі й героїки: «Тут недоторканість гробниць, багаття і священний дуб, і Володимирів тризуб» (Лятуринська, 1983: 79). Що ж до Ярослава, то його відмова від шляху воїна на користь інших виявів маскулінності не знаходить підтримки в поетці. Російський дослідник проблем маскулінності І. Кон, крім маскулінності воїна, або лицарської маскулінності, виділяє також низку альтернативних типів, зокрема логоцентричну маскулінність духівництва, маскулінність ремісника тощо (Кон, 2009: 13). Очевидно, саме до духовного типу маскулінності належить образ Ярослава Мудрого з поезії «Вже досить воєн і підбоїв...»: «Чоло високе Ярослава з короною п'янкої слави спокійне. Ні, не княжа зброя, а барми – велич не кривава того, чие імення Мудрий» (Лятуринська, 1983: 84). Проте дисонансом до спокійної, «не кривавої» величі князя звучить наступний рядок: «Прийшкнув ворог вовком, зубром» (Лятуринська, 1983: 84). Ворог не подоланий, він тільки зачаївся, вичікуючи на слушну нагоду, а тому князь має бути воїном, а не книжником. Тільки носій лицарської маскулінності, маскулінності воїна може вистояти в умовах обложеної фортеці, а саме так сприймає історичну ситуацію поетка.

Крім постатей Княжої доби, є місце в пантеоні національних героїв О. Лятуринської і для козацьких ватажків. Так, у поемі «Єроним», яку Ю. Шерех назвав одним «з найвищих досягнень Лятуринської-поетки» (Шерех, 2012: 249), згадуються імена козацьких ватажків у контексті програної сучасної боротьби за незалежність України: «Чин недоцінено, навмисно ймення скрито, і записями – несумлінні згадки. Але в повітрі ще гуде потужним струмом, от як від Байди... Богуна... від Гордієнка...» (Лятуринська, 1983: 309). Звернемо увагу на вказані три постаті. Перші два імені виглядають цілком логічно: оповитий легендами засновник козацької вольниці та один із найпопулярніших поплічників Б. Хмельницького, відомий до того ж своєю принциповою позицією щодо союзу з Москвою. У національному міфі «Празької школи» І. Богун виступає, безперечно, однією з ключових постатей доби Козацької держави. Постать К. Гордієнка, певно, близька О. Лятуринській через спільну емігрантську долю. І згадка саме про нього, а не про І. Мазепу, очевидно, теж не є випадковістю. У ситуації вимушеної еміграції після II Світової війни кращим прикладом для наслідування був саме К. Гордієнко, що тривалий час продовжував боротьбу, вже перебуваючи за межами Батьківщини.

Поряд із історичними посталями у творах поетки чимало безіменних образів простих вояків. Та всіх їх об'єднують поняття честі й ідея Слави, вищої над життя і смерть: «За честь, за стяги злотні Руси, за батьківську вояцьку славу! Вас оспівають струни гусел, поляглих дуб вквітає в нав'ї» (Лятуринська, 1983: 102). Ідеал воїна якнайкраще відтворений у поезії, що відкриває цикл «Святославичі». Це людина цілковито байдужа до матеріальних скарбів, її не цікавить воєнна здобич: «Не царських одягів, прикрас престольних божеських Софії! На це ми не піднімем віі і цим не виникне в нас пря» (Лятуринська, 1983: 82). Для такого чоловіка війна є певною самоцінністю, це не засіб досягнення мети, а сенс існування: «Наш погляд пожадливий синій, Ромее, волишь, що й рука: двогострий меч, червоний щит, шолом на виголене тім'я!» (Лятуринська, 1983: 82). І тільки слава звитязця може бути гідною винагородою за життя, присвячене війні. Характерним є вживання поеткою займенників «ми», «наш» тощо, які створюють не індивідуальний, а колективний образ, певну цілість, позначену рисами маскулінного ідеалу поетки. При цьому у художньому світі О. Лятуринської цілком природно співіснують християнство й поганські боги. Ю. Шерех писав про «навернення Лятуринської до своєрідного культу української ритуальності й мітології в останні десять років її життя, навернення палке, лихоманкове й беззастережне, до фанатизму» (Шерех, 2012: 257). Проте цей культ завжди був частиною художнього світу поетки. Але й християнство втрачає свої історичні рамки. «Як тих суворих давніх римлян, Христос і нас благословить» (Лятуринська, 1983: 82), – ці слова О. Лятуринська вкладає у уста воїнів князя Святослава, що був ревним язичником. При цьому варто зауважити, що й Давній Рим пережив свій розквіт ще до навернення до християнства.

У своїх творах О. Лятуринська змальовує широку історичну перспективу від первісної доби до сьогодення. І в усі епохи незмінним лишається ідеал українського чоловіка. Ось замальовка з «Печерних рисунків»: «Зуб, ратище, копито, пазур. Тут муж ішов на силу вражу» (Лятуринська, 1983: 77). К. Шмега називає «готовність захищати та боротися» виявом «первісної, архетипної ролі захисника» (Шмега, 2018: 131). Саме цей архетипний образ бачимо ми в поезії О. Лятуринської: «Одному з двох упасти. Рука тверда, гранчата,

ніж гострий та широкий» (Лятуринська, 1983: 78). Перед нами первісний захисник часів формування вказаного архетипу. І в подальші епохи він повторюється знову і знову у все нових обличчях. Ось ще один приклад такого первісного захисника з «Волинської майоліки»: «Не час на заборолу, щити – дрючок і камінь, широке мужнє рама. І міцно пне прапращур тятину лука й праці. Він ледве вкритий шкірям з білиці чи буй-звіря. Своє ж долі паном дуліб і деревлянин» (Лятуринська, 1983: 86). Відзначимо тут утвердження поеткою кровного зв'язку, спорідненості власної з прадавнім захисником, що досягається вживанням лексеми «прапращур».

Проте й у своїх сучасниках О. Лятуринська воліє бачити риси воїнів, лицарську маскулітність. Саме воїнами сприймає поетка Ю. Дарагана, Є. Маланюка, Ю. Липу, О. Ольжича, А. Гарасевича. Так, у вірші «На далеку дорогу», присвяченому Є. Маланюкові, поетка пише: «Він з роду воїн був. Зламавсь стилет. Зламавсь стилет – схопив він стилос» (Лятуринська, 1983: 342). Дуже просто й однозначно розв'язує О. Лятуринська дилему стилета й стилоса, що хвилювала Є. Маланюка довгі роки, до якої він неодноразово повертався від збірки до збірки у своїх творах. У «Фрагментах», де в образі героя, до якого звертається поетка, легко прочитується А. Гарасевич, є рядки: «Тут на підмогу всім відважним стане звитяжець Юрій – твій патрон» (Лятуринська, 1983: 334). З усіх християнських святих Юрій та Пантелеймон посідають особливе місце в художньому світі О. Лятуринської. Розглядаючи ці образи в контексті проблем маскулітності, можна стверджувати, що вони уособлюють лицарську та духовну маскулітність. При цьому святий Юрій є воїном і покровителем воїнів, а якщо він названий патроном героя «Фрагментів», то цей герой, без сумніву, прочитується як воїн. Вірш «На труну Ольжичеві» увійшов до збірки «Веселка», позначеної фольклорними стилізаціями: «Був стрункий, неначе ясень, гарний, мов царенко. Де наш красень, де наш красень? – Вмер, вмер молоденький!» (Лятуринська, 1983: 154).

Смерть взагалі невіддільна від життя воїна і є його логічним продовженням. Мотив смерті наявний у багатьох творах поетки, деякі з них ми вже згадували. Наведемо тут ще два приклади. У вірші «Мир над місцем сим!» поетка змальовує місце останнього спочинку козака у степу: «Буду тут лежати, поруч – побратим. На почесні чати стане тирса й кінь» (Лятуринська, 1983: 108). За своєю образністю цей вірш дуже близький до козацьких пісень. Та могила – це тільки місце спочинку тіла, але не душі воїна. Душа ж його лине до неба, де зустрічає її святий Юрій, очільник небесного воїнства: «І запитає Юрій: «Що мав ти над життя дорожче? Що на землі досяг?» – Я з роду воїн, Переможче, доніс свій золот-стяг» (Лятуринська, 1983: 108).

У творчості О. Лятуринської є низка віршів, пов'язаних із постаттю А. Гарасевича та позначених його поетикою. Вірш «Гарасевичеві» написаний на смерть поета, що загинув 24 липня 1947 року, зірвавшись із висоти 800 метрів під час сходження на гору Вацман в Альпах. Сходження на вершину дає людині радість долання й можливість відчутти себе переможцем, ствердити свою героїчну маскулітність у мирний спосіб. «Холод, безгоміння й висота – ось три корені однієї й тої ж субстанції, – писав Г. Башляр про Ф. Ніцше. – Підрізати один корінь – значить знищити життя ніцшеанця» (Башляр, 1999: 190). А. Гарасевич у своїх творах останнього періоду, а саме в них виявилися його альпіністські зацікавлення, дуже близький до Ф. Ніцше, якого Г. Башляр називає поетом повітряної стихії. Провідною стихією поетичних марень А. Гарасевича також було повітря. А ось як цей порив передає О. Лятуринська: «Небо глибинило, наче став, і рвався кожен з нас в його глибини здобути першим пугар неоцінний» (Лятуринська, 1983: 265). Легко помітити, що йдеться про образи водної стихії, і не висота, а глибина насправді вабить уяву поетки, не злет, а занурення. Та, як стверджує Г. Башляр, «в душі з яскраво вираженим відчуттям добра, де безвідмінності добра визначають посилення віри, висота свідчить про багатство сенсів і набирає різноманітних метафор глибини» (Башляр, 1999: 148). А злет насправду лишається злетом, навіть якщо спрямований униз: «Тоді під змаг цей наш першун зірвався. О, той раптовий, той нестримний лет, мов метеора з урвища додолу!» (Лятуринська, 1983: 265). Та ця трагедія – гідний фінал для воїна мирного часу. Тільки така смерть є прийнятною і навіть бажаною: «Комусь із нас він ранив душу кволу, кому тайки він відкривав секрет: Як гарно вмерти так, як вмер першун!» (Лятуринська, 1983: 265). Смерть метеора – це та «гаряча смерть», смерть у вогненній стихії, про яку писала О. Теліга, протиставляючи її «зимному умиранню». І страх смерті, якому підвладні «душі кволі», значно страшніший за саму смерть, адже життя воїна – це яскравий спалах, який не може тривати надто довго: «От блиснути і згаснути, мов промінь, у просторі, у голубому домі, лишивши тугу – відгук вічних лун» (Лятуринська, 1983: 265). Зазначимо, що мотив туги є спільним для О. Лятуринської та А. Гарасевича. Б. Кравців вказує на «гамсунівські» мотиви поезій А. Гарасевича та називає поезії циклу «Самотність» сповненими «настроями туги, осени і деякої життєвої гіркості» (Кравців, 1959: 120–121). Збірка О. Лятуринської, до якої увійшов вірш «Гарасевичеві», має назву «Туга», і цей настрої простежується у багатьох творах.

Серед творів, у яких помітні впливи А. Гарасевича, можна також назвати поезії «Боротьба з янголом», «Героїка», «Фрагменти», «Впаде, ущент розіб'ється летун!» тощо. «Холод, безгоміння й висота» – ці три складники ніцшеанської поетки – можна знайти і в названих творах О. Лятуринської. Ось, наприклад, висота у «Фрагментах»: «Останній крок, такий легкий над сподівання, і ти вже там, на висоті. Позаду десь орел і хижокрила каня, їх і не вгледіти відтіль» (Лятуринська, 1983: 333). Це висота абсолютна, адже крилаті войовники (орел і каня) літають вище за будь-кого з пернатих. Здобуття висоти, як ми вже зазначали, дає радість перемоги, але й сама висота має цінність. Вона дає відчуття влади над усім тим простором, що лежить внизу. Але й це ще не все. «Попередній спокій, – пише Г. Башляр, – поступається місцем спокою усвідомленому, спокою висот, «з вершини» якого ми споглядаємо суету внизу. Так у нас народжується

гордість за нашу моральність, за нашу сублимацію, за історію нашого життя» (Башляр, 1999: 169). Та світло висоти має ще одну важливу властивість: воно сліпуче лиш на перший погляд, а насправді прояснює внутрішній зір. У «Героїці» поетка пише: «Для нас, для нас зазорені світи, для нас, для нас сліпучі збіччя!» (Лятуринська, 1983: 327) Г. Башляр відзначав: «Саме в такому сьйві, на таких висотах, за участі самосвідомості «мешканця повітряної стихії» і формується фізика просвітленості» (Башляр, 1999: 164). Відчуває це й О. Лятуринська: «По-іншому ти бачиш образи і речі, це твій окремих власний світ» (Лятуринська, 1983: 333). А ось і безгоміння, без якого навряд чи можна досягнути всі дари висоти: «Але мовчазність – подруга аскета – тобі затулює притьмом уста» (Лятуринська, 1983: 334).

Та все ж вітер висоти О. Лятуринської позбавлений чистоти й холоду. Це не повітря Ф. Ніцше та А. Гараевича. Він не морозить, а сушить і кидає у вічі сміливцям пил: «Такий же вітер, як оцей, співав за упомин, на кість сушив і пилом крив обличчя» (Лятуринська, 1983: 329). І вже зовсім оригінально звучить тут ідея Слави, та ідея, що пронизує усю творчість О. Лятуринської: «Слава, їм слава, тим, що ішли, з сонцем ясным ототожнивши мети. Слава їм вічна! Впали если, – житимуть в піснях горянської Едди» (Лятуринська, 1983: 329). Висотою й безгомінням позначений і вірш «Впаде, ущент розіб'ється летун!»: «Я мить – на висоті, Безмежний є мій овид. Усе міцніше неба зови» (Лятуринська, 1983: 375). Очевидно, що неба зови не порушують відвічну тишу, що й potwierджують такі рядки: «Відвічний тиші – виклик гордий – Ущерть наповнене спраги Імення непоборних» (Лятуринська, 1983: 376). І знову немає значення напрямку лету, важливий сам лет. І та висота, що відкриває очам душі нові обрії. А після непоборних лишаються безсмертні їхні імена, овіяні славою.

Цікавим і показовим є світ богів О. Лятуринської. З поганських богів у творах О. Лятуринської згадуються Перун, Сварог, Стрибог, Дажбог, Ярило, Святovid, Велес, Гонило, Білобог і Чорнобог, Коляда, Морена та Лада. Пантеон цей чи не повністю маскуліний, до того ж Морена й Лада згадуються тільки по одному разу, та й то побіжно. Побіжно згадуються й боги скотарів і вівчарів Велес та Гонило. Центральне ж місце посідають Перун, Сварог, Святovid і Ярило. І всі вони постають грізними богами. Ось рядки, присвячені Перуну: «Через розбурханий Дністер з Дніпра ти вишибаєш, боже! Впадуть долів боги ворожі. Перед лицем великих чуд жахнеться князь, чернець і люд. Тоді ж у гromі-блискавиці запаляться стирти пшениці» (Лятуринська, 1983: 80). Зауважимо, що це, певно, єдиний твір, де поганство й християнство відкрито протиставляються. Перун уособлює силу й могутність давніх богів і здатний на великі чуда. При цьому на характер тих чуд чітко вказує очікувана реакція вимушених свідків. Подібно описаний і Сварог: «Яви лице у блискавицях! Удар, розжар, розсип, розверзни! Нехай хула в устах замерзне, і хай ім'я твоє іскриться!» (Лятуринська, 1983: 80) Перед нами знову бог владний і гнівний. І знову він змальований в образах вогню – тієї стихії, що викликала найбільший страх у давньої людини. Ярило є ще одним втіленням божественної маскуліності. Це теж небесний войовник чи, може, мисливець. Зауважимо, що мисливець, як і захисник-воїн, є первісною, архетипною чоловічою роллю. Показово характеризує образ Ярила й епітет «молодецький»: «Вже не за горами Ярило, вже чути молодецький посвист! Від стріл його і самопала було таки чи не учора, як сарною зима тікала, все прислухаючись край бору» (Лятуринська, 1983: 160).

Крім лицарської маскуліності, у творчості О. Лятуринської представлені й інші типи маскуліності. Так, ми вже вказували на приклади духовної маскуліності, яка представлена досить широко, хоч і значно поступається лицарській маскуліності. О. Башкірова вказує на наявність в українській літературній традиції опозиції лицарського та духовного типів маскуліності, який представлений «типом мислителя-самітника, найпоширенішим інваріантом якого виступає «мандрівний дяк», філософ, традиційно асоційований з постаттю Григорія Сковороди» (Башкірова, 2017: 11). Проте уособленням духовної маскуліності у творах О. Лятуринської виступають митець та літописець, що пов'язують минуле, сучасність і майбутнє і асоціюються із постатями Бояна та Нестора. Зауважимо, що саме митець і літописець передають нащадкам ту Славу, яка є головною метою життя воїна.

Носієм духовної маскуліності є головний герой поеми «Єроним», який сам про себе говорить: «Я в келії, достойник схими» (Лятуринська, 1983: 299). Намагаючись творити новітній літопис, він звертається з молитвою до Бога: «О, дай, як Несторові, хист, щоб мій язик був проречист, щоб карбував діла без злоби! Словам – суворість і глибінь...» (Лятуринська, 1983: 299). У цих рядках ми бачимо і той ідеал, на який взорується герой, і ті чесноти, які є головними для літописця. Духовна маскуліність, за І. Коном, логоцентрична, тобто керована розумом, а не емоціями. Тому герой передусім прагне позбутися злоби, емоції, що затьмарює розум і духовний зір, позбавляє необхідної літописцеві об'єктивності. Проте це не означає повної безсторонності. Дати його словам «суворість і глибінь» просить Єроним Бога, тобто і в смиренній ролі літописця вже виявляються риси пророка, який прозріває приховане й суворо картає гріхи. В умовах тотального занепаду і кризи маскуліності приходять Єроним до досягнення того головного стрижня, що рятує від духовного занепаду людину й народ: «Це честь! оте міцне закляття з роду і до роду. Це честь твоя і разом честь всього народу» (Лятуринська, 1983: 314). Честь – категорія, яку Дж. Нейджел означила як маскуліну. Саме честь – чеснота не тільки воїна, не тільки чоловіка, а будь-якої людини, за О. Лятуринською. Митець і літописець, кожен по-своєму, мають передати від покоління до покоління те розуміння честі, про що знали й дбали найвидатніші представники духовної маскуліності: «Це ж знав Яким і Нестор знав, як існий русич, це й в епосі гляди Бояна і Митуси» (Лятуринська, 1983: 313). Та в умовах, коли честь повсюдно втрачена, дуже важко зберегти духовну маскуліність. Життя лишає для того лиш два шляхи: самітництво й пророкування. Але ж самітництво – це втеча, шлях, що веде до втрати маскуліності, та навіть цей сумнівний шлях не завжди

є можливий: «Кудись відлюдком не втекти зраділо, не скинути тягар суспільства з плеч» (Лятуринська, 1983: 303). І причиною можуть бути не тільки почуття обов'язку, честь тощо, але й зовнішні обставини. Лишається тільки шлях пророкування, адже пророк, закутий у панцир свого всезнання й безпомилності, захищений тим самим від сумнівів, зневіри й осуду оточення, що здатні підважити його маскулітність. Саме такий є шлях Єронима: «Нехай же вуха наші чують: гряде гнів Божий – Страшний Суд!» (Лятуринська, 1983: 320)

Маскулітність митця загалом стоїть на перетині духовної маскулітності та маскулітності ремісника. О. Башкирова зазначає, що за маскулітністю майстра, ремісника «закріплене уявлення про чоловіче начало як організуючу силу, що перетворює зовнішній світ, надає йому форми, керується раціональними принципами й орієнтоване на певний результат» (Башкирова, 2017: 11). Ілюстрацією цього твердження можуть бути рядки з поезії О. Лятуринської «Похмуре тло»: «У брилу втілиш травертину, У мрамур слівінецьких гномів. І подив лавром буде твого чину» (Лятуринська, 1983: 353). До зразків маскулітності ремісника, що загалом нечасто трапляється у творах поетки, можна віднести також вівчаря, про якого йдеться у вірші «Тікають дні погідні і сльотаві...»: «За теплу піч тоді вівчар засяде, як той ведмідь у свій барліг» (Лятуринська, 1983: 149). Ще одним прикладом такої маскулітності є хлібороб із поезії «Хліб». Ось він навесні перевіряє молоді посіви: «з глибокою задумою в очах, на межах спотикаючись полинних, він припада до кожної стеблини, неначе хоче в ніжних пагінцях розвіять нуд змарнілого лиця...» (Лятуринська, 1983: 330) Усе життя хлібороба залежить від урожаю. Але оволодівши жіночим первнем, яким виступає земля, запліднивши її своєю працею, хлібороб перетворює її на родючий лан. Урожай стає вислідом його зусиль та винагородою за плідну працю: «Хто перекаже хліборобське щастя, – коли, забувши пройдени напасі, ясного ранку в стисених степах він підпереже першого снопа?» (Лятуринська, 1983: 332)

Вище ми розглянули різні типи маскулітності, представлені у творчості О. Лятуринської. О. Башкирова вказує, що «чоловік утверджується передусім через активне перетворення матеріального світу, статусну й особистісну реалізацію в ньому» (Башкирова, 2018: 28). Така статусна й особистісна реалізація відбувається в різних галузях і вимагає різних рис, що дозволяє співіснування різних типів маскулітності, які можуть бути однаково успішними залежно від обставин. Ситуації, коли чоловік з якихось причин не може статусно й особистісно реалізуватися призводять до кризи маскулітності. Ідейні настанови на творення героїчної культури зумовили незначну кількість прикладів кризи маскулітності у творах О. Лятуринської, проте такі приклади є. Ось ситуація, коли чоловік не в змозі виконати свою функцію захисника: «І знову цілу ніч верзлося: біжу зацькований, мов звір, і слід кривавиться на росах, і піт рудий туманить зір. І знову бачу світ багряно. За мною полум'я і дим, гаряча заграва над станом, безправ'я над добром моїм» (Лятуринська, 1983: 77). Ця криза є типовим наслідком невдалого протистояння такій же лицарській маскулітності чужинця. Вона дуже добре знайома емігрантові, що змушений полишати Батьківщину: «...і як тоді, коли свою єдину ти землю покидав на глум чужим... А що, а що ти скажеш своєму сину? Чи ж ти чоло не схилиш перед ним?...» (Лятуринська, 1983: 301) Ці почуття пекучого сорому й власного безсилля дуже добре відтворені, зокрема, Є. Маланюком. І саме ці почуття, а ще почуття всеосяжного жаху володарюють у таборі для переміщених осіб: «За ними – чорні згарища руїни, а душі полонив смертельний жах» (Лятуринська, 1983: 300).

Цей жах, що вбиває будь-які прояви маскулітності, постав із тієї тривалої практики гноблення особистості тоталітарним режимом. Коли «затвердження у гідності людській» стає найвищим бажанням, а це затвердження досягається простими речами, проте недосяжними під владою тоталітаризму, якому не здатна протистояти окрема людина: «І знати враз, отак напевне знати: це все твоє, що ти здобув трудом, і не вдеруться вбивники до хати, не візьмуть цінний скарб під божником, а твій божник ганебно не осквернять...» (Лятуринська, 1983: 301). Чоловік, не здатний захистити найдорожче, не може вважатися чоловіком повною мірою. Цей стереотип міцно закладений у підсвідомість. Саме тому цей страх перед беззаконням витісняється, а натомість у людей, травмованих тоталітаризмом, часто спостерігається агресивне заперечення злочинів режиму, адже, визнавши їх, людина мусить визнати і власне безсилля їм протидіяти.

Та дійсність у таборах для переміщених осіб не сприяє зціленню душ. Єроним, а з ним і поетка, тяжко переживають розрив між гаслами, очікуваннями й реальністю: «І вартовим – Свобода, наш патрон, і Воля слова, думки й переконань... Та якби мало бути, чи не так? А дійсности відхилиться заслона – втікачу, блазня одягни ковпак!» (Лятуринська, 1983: 302) Так дійсність малювалася одразу після війни, такою ж вона лишилася для багатьох, хто, як і О. Лятуринська, не зумів знайти себе, свій шлях у нових умовах на чужині. Роль блазня, приниження пригнічують маскулітність не менше, ніж страх: «Насилуй душу і насилуй тіло, себе самого, блазню, запереч!» (Лятуринська, 1983: 303)

Але звиродіння чоловічого первня може також відбуватися поступово, від покоління до покоління. Так складається ситуація, описана у вірші «Стінає час могутність ікол...»: «Стінає час могутність ікол, із лип на згин зриває лико, допущує чужих навали <...> Де келії, хрести печерські, князі могутні Лодомерські?» (Лятуринська, 1983: 86–87) Таке звиродіння тривалий час непомітне, проте виявляється з усією певністю у той критичний момент, який вимагає вияву перш за все лицарської маскулітності (не будемо забувати, щоправда, що такі поняття, як честь, почуття обов'язку притаманні маскулітності загалом, а не окремим її виявам).

Висновки. Отже, у творчості О. Лятуринської домінує лицарська, або гегемонна, маскулітність. Водночас у ній представлені й альтернативні типи маскулітності: духовна маскулітність, маскулітність ремісника тощо. Крім, власне, виявів маскулітності, змальовані у творах О. Лятуринської й ситуації кризи

маскулінності, яка виявляється у нездатності чоловіка виконувати свої стереотипні функції. Дослідження гендерної проблематики у творчості видатного представниці «Працької школи» О. Лятуринської дозволяють сформувати більш повну картину цього феномену та українського національного міфу і потребують продовження та поглиблення.

Список використаних джерел:

1. Башкирова О. Художні моделі маскулінності в сучасному українському романі. *Наукові праці: Науковий журнал. Серія: «Філологія. Літературознавство»*. 2017. Т. 295, Вип. 283. С. 9–13.
2. Башкирова О. Художня репрезентація фемінної і маскулінної тілесності в сучасній українській романістиці. *Філологічний дискурс. Збірник наукових праць*. 2018. Вип. 7. С. 21–32.
3. Башляр Г. Грезы о воздухе. Опыт о воображении движения / Пер. с франц. Б.М. Скуратова. Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1999 (Французская философия XX века). 344 с.
4. Бурейчак Т. Гегемонія чоловіків у пострадянській Україні: дискурси та практики. *Пережесні стежки маскуліноного українського дискурсу. Культура й література XIX-XXI століть* / за ред. Агнешки Матусяк. Київ: LAURUS, 2014. С. 43–68.
5. Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Працької школи». Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1995. 318 с.
6. Кон І.С. Мужчина в меняющемся мире. Москва: Время, 2009. 496 с.
7. Кравців Б. Андрій Гарасевич і його поезія. *Гарасевич А. До вершин: Зібрані поезії*. Нью-Йорк: Пластове видавництво «Молоде життя», 1959. С. 117–122.
8. Маланюк Є. Передмова. *Оксана Лятуринська. Зібрані твори*. Торонто: Київ Прінтерс лтд., 1983. С. 73–75.
9. Мариненко Ю. До проблеми концепції людини в творах митців Працької школи. *Наукові записки. Серія Філол. науки (мовознавство)*. 2014. Вип. 128. С. 6–11.
10. Нейджел Дж. Маскулінізм та націоналізм. Гендер та сексуальність у творенні націй. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. № 27. С. 70–87.
11. Оксана Лятуринська. Зібрані твори / За ред. Б. Гошовського і С. Кузьменко. Торонто: Київ Прінтерс лтд., 1983. 813 с.
12. Ольжич О. Націоналістична культура. *Український націоналізм: Антологія. Т. 1. Вид. 2-е* / Упоряд. В. Рог. Київ: ФОП О.М. Стебеляк, 2010. С. 144–146.
13. Шерех Ю.В. Після «Княжої емалі». *Пороги і запоріжжя: Література. Мистецтво. Ідеології: в 3 т.* Харків: Фоліо, 2012. т. 2. С. 236–268.
14. Шмега К. Маскулінізм в умовах революції: стратегії поведінки персонажів у творах Івана Франка «Герой поневоли» та «Гриць і панич». *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. 2018. Вип. 19. С. 130–134.

References:

1. Bashkyrova O. (2017). Khudozhni modeli maskulinnosti v suchasnomu ukrainskomu romani. [Artistic models of masculinity in the modern Ukrainian novel]. *Naukovi pratsi: Naukovi zhurnal. Serii «Filolohiia. Literaturoznavstvo» – Scientific works: Scientific journal. Series «Philology. Literary Studies»*. Vol. 295. Issue 283. P. 9–13. [in Ukrainian].
2. Bashkyrova O. (2018). Khudozhnia reprezentatsiia fемinnoi i maskulinnoi tilesnosti v suchasni ukrainskii romanisty. [Artistic representation of feminine and masculine corporeality in modern Ukrainian novels]. *Filolohichni dyskurs. Zbirnyk naukovykh prats – Philological discourse. Collected scientific works*. Vol. 7. P. 21–32. [in Ukrainian].
3. Bachelard G. (1999). Griozy o vozdukh. Opyt o voobrazhenii dvizheniia. [Air and Dreams. An Essay on the Imagination of Movement] / Translation by B.M. Skuratov. Moscow: Izdatelstvo gumanitarnoi literatury. 344 p. [in Russian].
4. Bureichak T. (2014) Hehemoniia cholovikiv u postradianskiy Ukraini: dyskursy ta praktyky. [Men's hegemony in post-Soviet Ukraine: discourses and practices]. *Perekhresni stezhky maskulinnoho ukrainskoho dyskursu. Kultura i literatura XIX-XXI stolit – Crossroads of masculine Ukrainian discourse. Culture and literature of the XIX-XXI centuries* / Edited by Agnieszka Matusiak. Kyiv: LAURUS. P. 43–68. [in Ukrainian].
5. Ihnytskyi M. (1995) Vid «Molodoi Muzy» do «Prazkoi shkoly». [From «Young Muse» to «Prague School»]. Lviv: Instytut ukrainoznavstva imeni I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. 318 p. [in Ukrainian].
6. Kon I.S. (2009) Muzhchina v meniaiushchemsia mire. [A man in a changing world]. Moscow: Vremia. 496 p. [in Russian].
7. Kravtsiv B. (1959). Andrii Harasevych i yoho poeziia. [Andrii Harasevych and his poetry]. *Harasevych A. Do vershyn: Zibrani poezii – Harasevych A. To the Tops: Collected poems*. New York: Plastove vydavnytstvo «Molode zhyttia». P. 117–122. [in Ukrainian].
8. Malaniuk Ye. (1983) Peredmova. [Preface]. *Oksana Liaturynska. Zibrani tvory – Oksana Liaturynska. Collected works*. Toronto: Kiev Printers Ltd. P. 73–75. [in Ukrainian].
9. Marynenko Yu. (2014) Do problemy kontseptsii liudyny v tvorakh myttsiv Prazkoi shkoly. [To the problem of the concept of man in the works of artists of the Prague school]. *Naukovi zapysky. Serii Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Proceedings. Philological Sciences (Linguistics) Series*. Vol. 128. P. 6–11. [in Ukrainian].
10. Nagel J. (2003). Maskulinnist ta natsionalizm. Gender ta seksualnist u tvorenni natsii. [Masculinity and nationalism: Gender and sexuality in the making of nations]. *The Independent cultural journal «І»*. № 27. P. 70–87. [in Ukrainian].
11. Oksana Liaturynska. Zibrani tvory. (1983) [Oksana Liaturynska. Collected Works] / Edited by B. Hoshovsky and S. Kuzmenko. Toronto: Kiev Printers Ltd. 813 p. [in Ukrainian].

12. Olzhych O. (2010). Natsionalistychna kultura. [Nationalist culture]. *Ukrainskyi natsionalizm: Antolohiia. Vol. 1 – Ukrainian nationalism: Anthology. Vol. 1. 2nd edition* / Compiled by V. Roh. Kyiv: FOP O.M. Stebeliak. P. 144–146. [in Ukrainian].
13. Sherekh Yu.V. (2012) Pislia «Kniazhoi emali». [After «Prince's Enamel»]. *Porohy i zaporizhzhia: Literatura. Mystetstvo. Ideolohii: v 3 tomakh – Thresholds and beyond the thresholds: Literature. Art. Ideologies: in 3 volumes*. Kharkiv: Folio. Vol. 2. P. 236–268. [in Ukrainian].
14. Shmecha K. (2018). Maskulinnist v umovakh revoliutsii: stratehii povedinky personazhiv u tvorakh Ivana Franka «Heroi ponevoli» ta «Hryts I panych». [Masculinity in the Revolution: Behavior Strategies of Characters in the Ivan Franko Works «Forced Hero» and «Hryts and Young Master»]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Movoznavstvo. Literaturoznavstvo – Current issues of the humanities. Linguistics. Literary Studies*. Vol. 19. P. 130–134. [in Ukrainian].